

Kur'an ve Sîret Bütünlüğü

Araştırma makalesi • *Research article*

Şevket KOTAN*

Atıf/©: Kotan, Şevket, (2022). Kur'an ve Sîret Bütünlüğü, Milel ve Nihal, 19 (2), 119-146.

Öz: Bu makalede Kur'an-sîret münasebetine ilişkin bir kaç husus üzerinde durulacak, bu hususların hem tefsir çalışmaları hem de sîret yazımı açısından önemine dikkat çekilecektir. Kur'an'ın uygulamalı tefsiri mesabesindeki sîret ve sünnet'in tefsirin temel kaynakları oldukları bilinmektedir. Diğer taraftan Kur'an da sîretin sahih kaynağı ve onun yazımı için mihver konumundadır. Buna karşılık bilimsel bir sîret yazımı doğru bir peygamber tasavvuruna, doğru bir peygamber tasavvuru ise Kur'an'ın hakemliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu ise sîret/sünnet ile Kur'an arasında diyalektik bir ilişki ve iç içelik manasına gelmektedir. Kur'an'dan anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in sîreti, Kur'an ahlâkının onun şahsında bir hayat tarzı olarak şekillenmesi ve adalet ilkesinin onun uygulamalarında somutlaşmasıdır. Zira Hz. Peygamber'in söz, sükût ve davranışlarıyla şekillenen sîreti, aynı zamanda onun sünnetidir. Sünnetin Kur'an'ın uygulamalı tefsiri olduğunda ise ihtilaf yoktur. Bu bakımdan makalede Kur'an ile sîret arasında sıkı bir bağ olduğu konu edinilmiş, Kur'an'ın tamamının onun sîretinin vahye yansıyan kısmı olduğu üzerinde durulmuştur. Kur'an'da geçen günlük hâdiselere dair âyetlerden geçmiş peygamber kıssalarına ilişkin âyetlere kadar, bütün Kur'an'ın onun sîreti çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Buna göre her tefsir çalışması, aynı zamanda büyük ölçüde bir sîret çalışmasıdır. Kanaatimizce bu husus, onun sîretine ilişkin tarihsel arka planı ele almadan ve diyalektik bir süreç işletmeden sağlıklı bir tefsir çalışmasının ve Kur'an'ın atmosferine giriş yapmanın mümkün olmayacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hz. Peygamber (sav), Tefsir, Sîret, Sünnet.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı / Assoc. Prof., İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Exegesis [sevket.kotan@istanbul.edu.tr], ORCID: 0000-0002-6491-7235.

The Integrity of the Qur'an and Sirat

Citation/©: Kotan, Şevket, (2022). The Integrity of the Qur'an and Sirat, Mîlel ve Nihal, 19 (2), 119-146.

Abstract: This article focuses on several aspects of the relationship between Qur'an and sirat and highlights the importance of these aspects in relation to tafsir and sirat writing. It is known that sirat and sunna which are the applied tafsir of Qur'an are the main sources of tafsir. On the other hand, Qur'an is both an authentic source and an axis for sirat writing. A methodologically correct sirat writing needs a correct notion of prophethood and a correct notion of prophethood needs the arbitration of Qur'an. This indicates a dialectic and intertwined relationship between sirat/sunna and Qur'an. Qur'an shows that sirat of the Prophet (pbuh) is the materialization of Qur'anic ethics and embodiment of Justice as a way of life in his personality. Yet, the sirat of Prophet (pbuh) which is formed by his words, silence and behaviours is his Sunnah at the same time. There is no dispute regarding that sunna is the applied tafsir of Qur'an. This article talks about the strong relationship between sirat and Qur'an and emphasizes that the whole Quran is part of the reflection of his sirat. It will be shown that from the verses about daily incidents to the ones about the stories of previous prophets, all verses of Qur'an should be understood in relation to his sirat. When viewed from this perspective all tafsir studies are at the same time a study of sirat. From our standpoint, this point shows that a sound tafsir study and understanding of Quran are not possible without taking into consideration the historical background of his sirat and the relationship between Quran and Sirat.

Keywords: Qur'an, Prophet (pbuh), Tafsir, Sîrat, Sunna.

Giriş

Hız. Peygamber, geç dönemlerde ortaya çıktığı anlaşılan bazı rivâyetlerde tasvir edilmesinin aksine, insanlar arasında yaşayan olağanüstü bir şahsiyet değil, yaşadığı müddetçe onların da kendisinde hiçbir insanüstülük görmedikleri bir beşer olarak bilinmekteydi. İsrâ sûresinde, inkârcı Mekkelilerin itirazlarının tasviri yapılırken bu hususun altı şöyle çizilmektedir:

Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça; yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça; yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri şahit getirmediğimiz; yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız.

Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen bir beşerim."¹

Her ne kadar bu ayetlerde geçen ifadeler bazı inanmayanların ciddiyyetten uzak alayvarî tutumlarını yansıtıyorsa da aynı zamanda hurafeye batmış toplumların olağanüstü peygamber tasavvurundan da izler taşımaktadır. Açıktır ki Hz. Muhammed (sav), kendisine vahiy geleceğini de peygamber olarak seçileceğini de bilmiyordu. Bu durumu en iyi şekilde gösteren olay, Alak sûresinin ilk beş âyetinin kendisine indirilmesiyle zatına tevdi edilen risâlet karşısında düştüğü dehşet durumudur. Yûnus sûresinde, "De ki: "Eğer Allah isteseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan önce (kırk yıl) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"² şeklindeki şu âyet de Allah'ın nübüvvetini ancak dilediği bir şahsa verdiğini vurgulamaktadır.

Kur'an'ın bir çok âyetinde Hz. Peygamber'in normal bir insan olduğunun altı çizilmiş, mesela melek olmadığı, gaybı bilmediği ve Allah'ın dilediğinden başka kendisine bir yarar sağlama veya zarar verme gücüne sahip olmadığı vurgulanmıştır. Duhâ suresinin 6-8 âyetlerinde geçtiği gibi yeri geldiğinde Allah'ın kendisine olan nimetleri hatırlatılmış, Tevbe sûresinin 43. âyetinde olduğu gibi yeri geldiğinde ise onun Allah'ın hoşuna gitmeyen bazı davranışları eleştirilerek açık şekilde uyarılmıştır.

Yüce Allah Hz. Muhammed'i kırk yaşına geldiğinde risâlet vazifesi için seçince, artık onun hayatı yepyeni bir mecraya girmiş oldu. Bu yeni mecrada amir Yüce Allah, peygamber ise memurdur. Bundan böyle o, Allah'tan gelen talimata göre, O'nun çizdiği sınırlarda hareket etmiş ve bu sınırların dışına çıkmamıştır. Risâletle birlikte vahiy onun yoldaşı olmuş böylece sîreti, risâlet vazifesi ile Kur'an bağlamında yeni bir yola girmiştir. İşte bu yeni durumda Kur'an ve Hz. Peygamberi ayrı düşünme imkanı kalmamıştır. Bu nedenle Kur'an'ın tefsiri açısından Kur'an ile Hz. Peygamber'in karşılıklı konumlarının aydınlatılması son derece önem arz etmektedir.

¹ İsrâ, 17/90-93.

² Yûnus, 16/16.

Konuyla alakalı yapılan çalışmalara bakıldığında, öncelikle, *Sorunlu Mirasımız Siyer Yazıcılığı ve Siyer Algımız*³ başlıklı makalenin dikkat çektiği görülmektedir. Makale konuyla alakalı olmakla birlikte bu çalışmada hedeflenenden farklı hususları sorunsallaştırmaktadır. Diğer taraftan mezkur yazarın düşüncelerini oturttuğu temel de bize göre sorundur. Zira o, siyerin sadece Kur'an temelinde yazılmasını savunmakta ve Kur'an dışındaki İslami kaynaklara pek itibar etmemektedir. Oysa bu çalışma sıhhat açısından Kur'an'ın önceliğini tartışma dışı tutmakla beraber, sünnetin tartışılmazlığının da altını çizmektedir. İlâveten siyere ilişkin tarihsel verilerin de kaçınılmaz bir kaynak olması gerektiğini elzem görmektedir. Daha temelde ise Kur'an ile Hz. Peygamber'in karşılıklı konumlarının birbirinden ayrı düşünülemez kadar iç içe ve karmaşık olduğunu ve konunun bu karmaşıklığı ile ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Konuyla ilgili başka da pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat incelendiğinde, bu çalışmaların ana tema açısından bu çalışmadan farklılıklar arz ettikleri görülmektedir.⁴ Zira burada merkeze alınan sorun, öncelikle risâlet hadisesinde Hz. Peygamber ile Kur'an'ın karşılıklı konumlarının doğru tespit edilmesidir. Sonra da bu bağlamda doğru bir Kur'an ve peygamber tasavvuruna ulaşarak hem tefsir, hem de sîret yazımı için sağlam bir zeminin oluşmasına katkı sağlamaktır. Kur'an ile Hz. Peygamber'in karşılıklı konumlanışlarını aydınlatmak için konu bir kaç başlık altında incelenecektir.

I. Sîretin Vahye Yansımaları Olarak Kur'an

Kur'an-sîret münasebetinde üzerinde durulacak en temel hususun, Kur'an ile Hz. Peygamberin karşılıklı konumlanışları olduğu söylenebilir. Zira görünen o ki Kur'an-sîret münasebetinin doğru tayin

³ İsrail Balcı, "Sorunlu Mirasımız Siyer Yazıcılığı ve Siyer Algımız", *Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğler Kitabı* (İstanbul: 2016): 1: 85-101.

⁴ Mustafa Fayda, "Siyer ve Türkiye'de Siyer Yazıcılığı Meselesi", *Sîret Sempozyumu, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı* (Ankara: 2010), 23-33; Mustafa Demirci, "Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Hayatının Anlatımına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Sîret Sempozyumu, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı* (Ankara: 2010), 381-407; Muhammed Coşkun, "Tefsir-Siyer İlişkinin Tarihsel ve Kuramsal Problemleri: "Tefsir" Tanımları Çerçevesinde Sîret-Nüzül İlişkinin Hermenötiği", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (Ocak-Haziran 2019): 253-265.

edilmesi, Kur'an ve Hz. Peygamber'in birbirleri karşısındaki konumlarının doğru tayin edilmesine bağlıdır. Müslümanların, Allah'ın kelamı olan Kur'an'ı bir beşer olan Hz. Peygamber'e göre daha yüksek bir mevkiye koydukları malumdur. Çünkü bir insanı diğer insanlardan ayırarak onun peygamber seviyesine çıkmasını sağlayan en temel şey, onun ilahi vahye mazhar olmasıdır. Ne var ki Allah'ın ilim sıfatının dünya aleminde tezahürü olan vahiyle müşerref olarak yüce bir makama erişse de en nihâyetinde peygamber bir beşerdir. Dolayısıyla bu yönüyle konum bakımından Hz. Peygamber'in Kur'an ile mukayese edilmesi düşünülemez.

Fakat risâlet hâdisesi izlendiğinde, konuya başka açılardan da bakmak gerektiği görülmektedir. Zira risâlet hâdisesinin tarihsel seyri, Hz. Peygamber'in her açıdan ikinci sıraya konulmasını zorlaştırmakta ve bu dengeye başka açılardan da bakmak gerektiğini göstermektedir. Mesela Hz. Peygamber'in her zaman ancak vahiyle hareket ettiğine ilişkin yaygın bir kanı vardır. Fakat bu kanı, onun muhataplarıyla belli bir gerginlik noktasına geldiğinde bile, hala davasının temelinde yer alan tevhit esasına dair kayda değer yeterli bir malumatın niçin o ana kadar nâzil olan âyetlerde yer almadığını izah edememektedir. Çünkü Hz. Peygamber risâletle görevlendirildikten sonra tebliğ başladıığında o ana kadar nâzil olan âyet sayısı çok azdır.

Şâyet dinî tebliğin Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin nüzûlü ile başladığı kabul edilecek olursa muhtemelen o ana kadar inen âyet sayısı sadece beştir. Ya da Kalem sûresi ile Müzzemmil sûresinin ilk kısımlarının inmiş olduğu farz edilirse, yine de nazil olan ayet sınırlı sayıdadır. Kaldı ki Alak sûresinin ilk beş âyeti ile söz konusu bu iki sûredeki âyetler, ancak Müddessir sûresi nüzûlde dördüncü sıraya konulursa ilk inen ayetler olarak sayılabilir.

Her ne kadar bazı nüzûl sıralamalarında Kalem sûresi ikinci sırada gösteriliyorsa da kanaatimizce bu doğru değildir. Çünkü eğer dikkat edilirse, Kalem sûresinin Hz. Peygamber ile muarızları arasındaki çekişmenin artık kızışmaya başladığı bir dönemde nâzil olduğu görülecektir. Sûrenin muhtevası bunu göstermektedir. Fakat Müzzemmil sûresinin son âyeti hariç üslup ve muhteva bakımından Müddessir sûresinden önce nâzil olmuş olması mümkün, hatta kuvvetle muhtemeldir. Bu takdirde ise Müddessir sûresindeki inzâr emri geldiğinde vahiy olarak sadece Alak sûresinin ilk beş âyeti ile son âyeti hariç Müzzemmil sûresi nâzil olmuştu. Diğer taraftan

Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) de, Müddessir sûresinin ilk beş âyetinin Müzzemmil sûresinden önce nazil olduğu nakledilmektedir.⁵ Bu durumda ise Hz. Peygamber tebliğe başladığında kendisine inzal edilen Kur'an, Alak ve Müddessir sûrelerinin ilk beş ayetlerinden ibarettir.

Bu iki sûredeki ilgili âyetlere bakıldığında, Alak sûresinin ilk beş âyetinde açıklanan temel şey, Allah'tan bir ikram olarak Hz. Peygamber'in risâletle görevlendirildiğinin kendisine bildirilmiş olmasının yanısıra kıraat ve kaleme (yazıya) dikkat çekilmesidir. Müzzemmil sûresinin ilgili âyetlerinde ise onu risâlet vazifesinin zorluklarına hazırlamaya yönelik bir eğitim süreci vardır. Fakat bu iki sûrede de hala tebliğ edilecek konu pek açık değildir. Bazı işaretler dışında Hz. Peygamber'e verilen yol haritasını belirleyen ayrıntılı bir şey yoktur. Sadece Müzzemmil sûresinin, "Rabbinin adını an ve ibadetinde Ondan başka her şeyi bırakıp yalnızca ona yönel. Ki o, doğunun da batının da rabbidir. Ondan başka ilah yoktur. O halde Onu vekil kıl"⁶ meâlindeki âyetler vardır. Fakat bu âyetlerin de Hz. Peygamber'in müşrik muarızlarıyla mücadeleye başladıktan epeyce sonra ortaya çıkan gerilim ortamında nâzil olduğunu, sonra gelen "Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl" âyeti açıkça göstermektedir. Nitekim bu ayetlerin inzar emrinden sonra nazil olduğu yukarıda geçmişti.

Bu nokta önemlidir. Zira bu, risâletin mihverinde Hz. Peygamber'in bulunduğunu ve onun risâletle görevlendirilmeden önce de bir tevhid bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre Kur'an'ın rolü, dinin teorik çerçevesi yanında daha çok Peygamber'e rehberlik yapmaktır. Risâlet sürecinde Kur'an, Hz. Peygamber'i risâletle vazifelendirmiş, ona yol göstermiş, Allah'ın daima yanında olduğunu sıklıkla hatırlatarak manevi destek sağlamış, üzülmünce teselli etmiş, gerektiği yerde ise ahlâk, ibadet ve ahkâm gibi konularda beyanda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in sahip olduğu tevhit bilinci, onun risâlete uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Nitekim tarihçi Mes'ûdî (ö. 345/956), Câhiliye Dönemi'nde Arapların farklı dini gruplara ayrıldıklarını ifade ettikten sonra Kus

⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Mektebetu'l-İslamî, 1979), "Vahiy", 3; Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Ebû'l-Fazl ed-Dimyâtî, (B.y.: Dâru'l-Beyâni'l-Arab, 2006), "Cihad", 255, 257.

⁶ Müzzemmil, 73/8-9.

b. Sâide ile Varaka b. Nevfel benzeri bazı kimselerin muvahhid olduklarını, Abdulmuttalib'in muvahhid olup olmadığı konusunda ise farklı görüşler bulunduğunu söylemektedir.⁷

Bu durum, Kur'an'ı sîretin sadece kaynağı değil, bununla beraber Hz. Muhammed'in sîretinin en azından büyük bir kısmı olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu fikri, bütün peygamber kıssalarının aslında Hz. Peygamber'in sîretinden birer kesit olduğunu gösteren çalışmalar da desteklemektedir. Nitekim Hz. Mûsâ kıssası analizinde Mahmut Ay, indiği zaman diliminde bu kıssanın Hz. Peygamber'in o gün yaşadıklarını tasvir ettiğini göstermektedir.⁸ Bu bakımdan, geçmiş peygamber kıssaları dahil, Kur'an tefsirini sîrete ilişkin tarihsel arka plandan ayrı düşünmek mümkün değildir.

Kur'an'da sîret-nüzûl ilişkisindeki kuvvetli bağı gösteren pek çok âyet vardır. Bunlardan biri de Enfâl suresinin ilk âyetinde geçen "yes'elûneke" ifadesinin kullanıldığı anlamdır. Âyetin tarihsel arka planına bakıldığında bu kelimenin basitçe bir soru sorma hâdisesinin çok ötesinde, ganimetlerin dağıtılmasıyla ilgili bir tartışmaya, dolayısıyla da Hz. Peygamber'in yaşadığı bir olaya işaret ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in huzurunda cereyan eden bu tartışmalar göz önüne alınca, söz konusu âyetleri sözel anlamından farklı şekilde anlama gereği ortaya çıkmaktadır.⁹ Kur'an'ın diğer benzer ayetlerinde de durum bu şekildedir.¹⁰

II. Bilgilerin Sıhhati Bağlamında Sîretin Mihveri Olarak Kur'an

Bilindiği gibi Müslümanlar açısından kaynağı ve sübûtu açısından Kur'an'ın sıhhat problemi yoktur. Zira Kur'an, inzal edilmeye başlanmasından itibaren hıfzedilmiş, yazıyla kaydedilmiş, ilahi tevcihatla belli bir tertip dahilinde düzenlenerek korunmuş ve bu suretle sonraki nesillere aktarılmıştır.¹¹ Halbuki tarihsel kaynakların en sahih haberlerinde dahi, insan hafızasından geçerek aktarılmaları bakımından bazı zafiyetlerin meydana gelmiş olması ihtimal

⁷ Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-zehab ve me'adinu'l-cevher*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1973), 2/126.

⁸ Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak*, Hz. Musa Örneği (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 91-114.

⁹ Muhammed Coşkun, *Kur'an Yorumunda Nüzûl-Sîret İlişkisi* (İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2014), 44-46.

¹⁰ Bk. Bakara, 2/15,17,19, 20, 22; Maide, 5/4; Enfal, 8/1; A'raf, 7/187.

¹¹ Subhî Sâlih, *Mebahis fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1977), 65-74.

dahilindedir. Mesela Kur'an'da Hz. Peygamber'in başarılarının kendi azmi, cesareti ve çalışması ile olduğu, bunun üzerine de dualarının müstecab olarak Allah'tan yardım aldığı ifade edilmektedir. Buna karşılık kimi tarihsel rivâyetlere bakıldığında ise nerdeyse başarılarının tamamının arkasında Allah'ın doğrudan müdahalesi olan mucizevi olaylar vardır.

Hz. Peygamber'in risâlet vazifesini almasıyla yaşanan süreç, ana hatlarıyla Kur'an'a yansımış, Allah'ın bu süreçte elçisine olan desteği çok kere vahye de konu olmuştur. Mesela Bedir, Hendek ve Huneyn savaşları bunun en bariz örnekleridir. Bu savaşlarda söz konusu destek, efsanevî anlatımlara sebep olacak boyuttadır. Mesela Huneyn savaşına ilişkin rivâyetlere bakıldığında, bu savaş bazı rivâyetlerde siyah, bazı rivâyetlerde ise beyaz giyimli meleklerin desteğiyle kazanılmıştır. Yine bazı rivâyetlerde bu savaşta Müslümanlar Hz. Peygamberin Hevazinlilere attığı taşlar, bazılarında ise yüzlerine attığı bir avuç toprağın gözlerine girmesi gibi mucizevi yardımlarla galip gelmişlerdir.¹² Oysa Kur'an'da böyle ayrıntılar yoktur. Böyle hissi algıların yerine daha muhtasar ve Kur'an'ın genel çerçevesi ile uyumlu ifadeler vardır. Nitekim bu savaşta Müslümanlar çokluklarına güvenmiş fakat dağılmışlardı. Yüce Allah, Resûlüne ve mü'minlere sakinle birlikte görünmeyen ordular indirerek inanmayanlara acı tattırmış ve böylece mü'minler galip gelmişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla bu destek, bazı özel durumlarda meleklerin savaşa fiili müdahaleleri şeklinde görünüyorsa da genel olarak onların kalbine sakinle, düşmanın kalbine ise korku salması şeklindedir. Bu bakımdan Bedir savaşı ile ilgili benzer âyetleri de aynı şekilde yorumlamak daha isabetli olur. Nitekim ilgili diğer bazı âyetlere¹³ ilişkin rivâyetler de konunun bu çerçevede anlaşılmasını gerektirmektedir. Aşağıda aktarılacak âyetlerin lafızları ve ilgili rivâyetler, yardım için gönderilen meleklerin Müslümanlara sadece sakinle vermek şeklinde değil aynı zamanda özgün bir şekilde fiilen destek verdiklerini göstermektedir:

¹² Celalüddin Abdurrahmân Ebî Bekr es-Suyûtî, *Kifâyetu't-tâlibi'l-lebîb fi hasâisi'l-Habîb (El-Hasâisu'l-Kübra)*, thk. Muhammed Halîl Herrâs (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, ts.), 2/89-93.

¹³ Bk. Enfal, 8/13; Ali İmrân, 3/123-124.

Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı.¹⁴

Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.¹⁵

Lafızlarına bakarak bu âyetlerden meleklerin fiilen savaşa katılmadıkları anlaşılabilir. Zira âyetlerde bu yardımın şekline ilişkin bir açıklama yoktur. Rivâyete göre Müslümanlar, Bedir Savaşı'nda Kürz b. Câbir el-Muhâribî adında bir Arap kabile liderinin müşriklere yardıma geleceğini haber alınca kaygılanmışlar; bunun üzerine Hz. Peygamber Müslümanlara müjde vererek maneviyatlarını yükseltmiştir. Görünen o ki, Allah Bedir Savaşında Müslümanlara yardım için önce bin Melek göndermiş, daha sonra el-Muhâribî'nin düşmana yardım için geleceği haberi üzerine Müslümanların bozulan moralini yükseltmek için üç bin Melek daha görevlendirerek müşriklerin yenilmelerini hızlandırmıştır. Bu şahıs hemen yardıma gelirse sabretmeleri ve Allah'ın emrine aykırı davranmaktan sakınmaları şartıyla özel işaretli ve eğitilmiş beş bin melekle desteklenecekleri de mü'minlere haber verilmişti.¹⁶

Rivayete göre Bedir harbinde savaşa muharip olarak katılmaları şeklinde Hz. Peygamber'in meleklerle desteklenmesi konusunda bazı sahâbîler, meleklerin bizzat kâfirlerle savaştıklarını ve onları öldürdüklerini ifade etmişlerdir.¹⁷ Fakat Tevbe sûresi 26. âyette, "*sizin göremediğiniz ordular indirdi*" denilmektedir. İşte buradaki 'göremediğiniz' ifadesi, ilgili rivâyetlerin te'vilini gerektirmektedir. Zira acaba sahâbî her hangi bir meleği gözleriyle görmediği halde bu desteğin sonuçlarından hareketle mi böyle söyledi? Ya da bu konudaki haberler aktarılırken bazı değişikliklere mi uğradı? Ta-

¹⁴ Enfâl, 8/9-10.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/124-125.

¹⁶ Bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Şura-Çelik Yayınları, ts.), 2:378-379; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selame (y.y.: Riyad, 1999), 2:112.

¹⁷ Müslim, "Cihad", 58.

rih yazarlarına bakılacak olursa onların Hz. Peygamber'e nispet ettikleri ilgili rivâyetler bu yardımın Hz. Peygamber'in dualarının kabul edilmesiyle fiilen gerçekleştiğini göstermektedir.¹⁸

Enfal sûresi 12. âyetinin lafzı, meleklerin mü'minlere hem güven duygusu ve sebat verdiklerini hem de mahiyetini bilmediğimiz bir şekilde fiilen desteklediklerini göstermektedir.¹⁹ Her ne kadar Allah Teâlâ bu mânevî desteğinden, "inkâr edenlerin kalplerine korku salmak" şeklinde söz etmişse de âyetlerin lafızlarını esas alarak meleklerin Bedir savaşında mü'minlere özel bir şekilde fiilen yardımda bulduklarını kabul etmek uygun görünmektedir.²⁰

Meleklerin ne şekilde mü'minlere yardımda bulunduğu konusunda İmam Mâtürîdî, (ö. 333/944) konuya ilişkin ihtilaflara işaret ettikten sonra, bu yardımın nasıl gerçekleştiğini bilemeyeceğimizi ve buna ihtiyacımızın da olmadığını ifade etmektedir.²¹ Nitekim Yüce Allah da Âl-i İmrân: 126-127 ayetlerinde bu desteği, mü'minlere bir müjde ve onların kalplerini sağlamlaştırmak, inkar edenlerin bir kısmını helak etmek veya gerisin geri dönüp gitmeleri için verdiğini beyan etmektedir.

Bu hâdisede geçtiği gibi özellikle de gaybî bir muhtevaya sahip olup Hz. Peygamber'in sîretine ilişkin bu türden hâdiselerin, Kur'an ekseninde tahlil edilip anlaşılmaları gerekmektedir. Zira bu tür hâdiseler, Hz. Peygamber dışındaki insanların his ve zihin dünyalarında farklı etkiler meydana getirmiş ve buna bağlı olarak aşırı sübjektif anlam boyutları ortaya çıkmış olabilir. Muhtemelen bazı hususlar süreç içerisinde kimi noktalarda efsanevi bir mahiyete bürünmüş ve yukarıda geçtiği gibi kabul edilemez formlara büründürülmüştür. Bu ise bir taraftan âyetlerin bu telakkilerle yorumlanmalarına neden olurken diğer taraftan efsanevi bir peygamber/sîret tasavvuru doğrultusunda bir sîret yazımının ortaya

¹⁸ Bedir harbinde Hz. Peygamber'in duasıyla ilgili rivâyetler için bk. Büşra Nur Güler, "Sîret-Nüzûl İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşı'nda Meleklerin Yardımı Meselesi", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 3, sy. 1 (2017): 43-74.

¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Müessesetu't-Tarîhu'l-Arabî, 2002), 2/104.

²⁰ Meleklerin yardımı konusundaki farklı görüşlerin değerlendirilmesi için bk. Büşra Nur Güler, "Sîret-Nüzûl İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşı'nda Meleklerin Yardımı Meselesi", 43-74.

²¹ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Mîzan Yayınevi, 2005), 2:415.

çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan sağlıklı bir sîret tasavvuru için Kur'an'ın mihver alınarak sîrete dair rivâyetlerin bu mihver de değerlendirilmesi gerekmektedir.

III. Sîretin Kaynağı Olarak Kur'an

Kur'an'da sîrete ilişkin malumatın sadece Hz. Peygamber'den söz eden âyetlerden ibaret olduğu düşünülmemelidir. Zira daha önce söylendiği gibi, Kur'an bütün muhtevasıyla birlikte Hz. Peygamber'in sîretiyle ilişkilidir. Mesela sadece kendi ailesine ilişkin olan ifk hâdisesi üzerine inen âyetleri değil, müslümanlardan başka bir aileye ait bir sorunun çözümü münasebetiyle inen âyetlerini de onun sîretinin bir parçası saymak gerekir. Yine Kur'an'da yer alan bütün emir ve nehiyeler, helal ile haramlara ilaveten değerler sistemine ilişkin âyetler de böyledir. Hatta Kur'an'daki bütün kıssa ve darb-ı meseller de onun sîretini teşkil ederler. Mesela Yûsuf sûresinin, nüzûlü, Hz. Peygamber'in risâlet faaliyeti ile yakın ilişkilidir. Dolayısıyla bu kıssa, Hz. Yûsuf kadar Hz. Peygamber'in de kıssasıdır. Nitekim Hz. Nuh kıssasını ve Hz. Mûsâ kıssasındaki bazı anlatımları zikreden Halefullah (1916-1997), bu kıssalarda anlatılan şeylerin Hz. Peygamber'in psikolojisiyle yakından ilişkili olduğunu söylemektedir. Her ne kadar geçmiş peygamberlere ait kıssalarla Hz. Peygamber arasında kurduğu ilişki kendi vahiy görüşüne göre tasvir ediliyorsa da yaptığı eşleştirmeler dikkat çekicidir. Mesela kavminin Hz. Salih için suikast planladığını anlatan kesitlerin inzali, Mekkeli muhaliflerin Hz. Peygamber'e suikast planladıkları zamana denk gelmesi bu ilişkinin dikkat çekici örneklerindedir. Peygamber de bu ilahi ihbar üzerine Medine'ye hicret etmiştir.²² Hz. Peygamber ile Hz. Mûsâ kıssası arasındaki ilişki hatırlanacak olursa, diğer örneklerin de böyle olduğu düşünülebilir.²³ Bu bakımdan aslında Kur'an'ın tamamı da Hz. Peygamber'in kıssası diye okunabilir.

Kur'an bir taraftan Hz. Peygamber'in sîretini kaydetmişken diğer taraftan da şekillendirmiştir. Bu, şu anlama geliyor: Hz. Peygamber, daha baştan itibaren bir programla yetiştirildikten sonra risâletin sonuna kadar aynı programla vazifesini yapmamıştır. Aksine Kur'an vahyi, Hz. Peygamber'i adım adım takip ederek bazen yeri geldiğinde, bazen de ihtiyaç duyulduğunda onun düşünüş ve

²² Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 400-417.

²³ Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak*, 152 vd.

davranışlarına yön vermiştir. Bu açıdan bakıldığında risâlet süreci, aynı zamanda Hz. Peygamber'in eğitim sürecidir. İşte Kur'an'ın risâlet süreci boyunca gelişmeler ve olaylar bağlamında indirilmiş olmasını bu açıdan da değerlendirmek gerekir. Bunun en iyi örneklerinden birisi de zıhar olayıdır.²⁴ Bu olay konumuz açısından son derece önemlidir. Öyle ki bunun üzerine bir sûre nâzil olmuş, hâdisenin ehemmiyetine binaen sûreye Mücâdele ismi verilmiştir.²⁵

Zıhar olayı, zamanı Allah'ın takdirinde olan vahyin nüzûlü gerçekleşmedikçe, Hz. Peygamber'in Câhiliye zamanından kalma dini bir uygulamayı dahi değiştiremediğini göstermektedir. Halbuki Peygamber'in vicdanının zıharın kaldırılmasına vesile olan Havle binti Sa'lebe'den farklı işlediği düşünülemez. Kendisinden bu kadar açık bir haksızlığı onaylamış olacağı da beklenmez. Zira nâzil olan âyetler Havle'nin vicdanını onaylayarak zıhar uygulamasını kaldırmıştı. Risâlette Hz. Peygamber'in yetki sınırını gösteren bu hâdisede açıkça görüldüğü gibi, o kendisine tayin edilen sınırın dışına çıkmamış, izin almadıkça hüküm belirleme tasarrufunda bulunmamıştır.

IV. Sîret-Kıssa Münasebeti

Oryantalistlerin, kıssalarda geçen bilgilerin tarihen vakiliğine ve bu bilgilerin tarihsel/yaşanmış olaylara ilişkin olduğuna yönelik itirazlar ileri süregeldikleri bilinmektedir. Bu itirazlar modern dönemde bazı Müslüman ilim adamları nezdinde de yankı bulmuş ve benzer fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunlardan Muhammed Halefullah, hazırladığı *el-Fennu'l-Kasasiyyu fi'l-Kur'an* isimli Türkçeye de çevrilen doktora tezinde, oryantalistlerin bu yaklaşımını kısmen sahiplenerek savunmuş, bunun üzerine İslam dünyasında halen devam eden bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir. O bu tezinde, kıssaların bazılarının mitolojik temellere dayandığını ve aralarında aynı haberlerle ilgili kronolojik farklılıklar bulunduğunu

²⁴ Câhiliye döneminde, eşlerin tekrar birleşmemek üzere ayrılmaları manasına gelen ve bir boşanma türü olan uygulamalardan biri de zihâr idi. Bir erkek karısından kesin olarak ayrılmak istediği zaman ona, "sen bana ananın sırtı gibisin" der ve karısı ona haram sayılırdı. Bunun için "sırt" anlamına gelen "zahr" kelimesi kullanıldığından, hukukî sonucu olan bu işleme de "zihâr, zihâr yapma" deniyordu. Bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Bağdat: y.y., 1993), 5:550-551.

²⁵ Bk. Şevket Kotan, Kur'an'ı Anlamada Usûl Üzerine: *İslami Kimliğin Oluşumunda İlim ve Usûl*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul, Hikav, 2018), 171-203.

ileri sürmüştür. Yine o, Ad ile Lût örneğinde olduğu gibi, bazı kıssalarda aynı olayın farklı şahıslar için anlatıldığını düşünmektedir.²⁶ *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* isimli kitabında Mustafa Öztürk ise bazı konularda Halefullah'a katılmadığını belirtmekle birlikte ara bir yol bulmaya çalışmışsa da genel manada Halefullah ile aynı yaklaşımı sergilemiştir.²⁷

Doğrusu Kur'an'da tevil imkânı olmayan açık lafızlar varsa da teville elverişli lafızlar da vardır. Dolayısıyla te'vile edilebilen lafızlardan farklı manalara ulaşılabilir. Fakat yorumun hiç bir sûrette lafzın zâhiri manasını iptal etmemesi gerekir. Lafzın manasını koruyucu konumdaki lafızların aşılması gerektiği, tefsir faaliyetinin uyması gereken en temel usul kaidelerindedir. Lafzî mana, ancak başka bir lafzın delaletiyle ya da en azından bir karinenin bulunmasıyla yeni bir muhteva kazanabilir. Bu nedenle lafızların sözel manalarını boşa çıkaran yorumların tefsir usûlü açısından bir kıymeti olmaz.

Vahyin ilk muhataplarının önceki peygamberlerin kıssalarından ve geçmişe ait hadiselerden eksik veya yanlış bilgiye sahip oldukları hususlar, onlar açısından epistemolojik düzeyde gayb mesabesinde olmuştur. Bu nedenle Yüce Allah, bazı ayetlerinde peygamberine vahyederek kıssa ettiği bu hususlara gaybî haberler demiştir. Zira muhataplar bunları bilinir hale getirmek için epistemolojik her hangi bir imkâna sahip değillerdi. Yoksa aslında bu haberler ontolojik düzeyde gayb mahiyetinde değildi.

Sözelimi Yûsuf kıssasında geçtiği gibi, "onlar elbirliği edip düzen kurarlarken", ya da Âl-i İmran sûresinde geçtiği gibi, Hz. Meryem'in "hamisinin kim olacağını" tartışırken "sen orada onların yanında değildin," denildiğinde, bu ayetlerde epistemolojik düzeydeki gaybden gerçek haberler verildiği ifade edilmiş olmaktadır.²⁸ Özellikle Hûd sûresindeki şu ayet dikkat çekicidir: "İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin."²⁹ Bu ayet, söz konusu ihbarın kendisi ve kavmi tarafından bilinmediğini açıklamaktadır. Bu nedenle Halefullah ve benzer görüşleri savunan yorumcuların, kıssaların gerçekliğinin Hz. Peygamberin yaşadığı toplumun bilgi seviyesiyle

²⁶ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 175-177.

²⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* (İstanbul: Kuramer, 2016), 122-127.

²⁸ Bk. Âl-i İmrân, 3/44; Yûsuf, 12/3.

²⁹ Hûd, 11/49.

sınırlı olduğunu söylemelerinin meşru bir temeli kalmamaktadır. Çünkü yukarıdaki âyet, yorumu mahal bırakmayacak şekilde kısaa edilen bazı hâdiselerden kendisinin ve kavminin daha önce haberdar olmadığını söylemektedir. Nitekim İbn Abbâs (ö. 68/687-88), burada anlatılan geçmiş kavimlere ait olan bu haberlerin Kur'an'ın inzaline kadar Hz. Peygamber ve kavmi tarafından bilinmediğini, Cebrâil'in vahiy getirmesiyle bilgi sahip kıldıklarını söylemektedir.³⁰ Kanaatimizce âyetin doğru manası da budur. Zira sahabe neslinin bu kabilden ayetleri nasıl anladıkları belirleyicidir.

İbni Abbâs'tan gelen açıklama yanında Kur'an'daki birçok ayet ve tarihsel veriden, Kur'an'da anlatılan kıssaların genel manada Araplarca bilindiğini göstermektedir. Fakat bu anlatımların toplumsal hafızada bir karşılığı olsa da bazı hususlarda eksik, yanlış ya da hurafe türü efsanevi bilgiye sahip olup hadisenin gerçeğine vakıf değildiler. Bu hususlar kendileri için gayb mesabesindeydi. Fakat Kur'an bu detayları açıkladığında vakiya mütabık olan doğru hallerini açıkladığını, zira bu kesitlerin hak ile anlatıldığını bildirmektedir.

İbn Abbâs'a göre ayetlerde geçen "hak" vurgusu, kıssadaki anlatımın tarihsel gerçekliği manasına gelmektedir. Ona göre, Kur'an'daki "el-kasasul-hakk"³¹ ifadesi, Hz. İsa'nın, Allah, Allah'ın oğlu veya ortağı olduğu şeklindeki görüşlerin yanlışlığına ilişkin "gerçek haberler" manasındadır.³² Mâtürîdî de bu ifadeyi "hak/doğru haber" olarak tefsir etmektedir.³³ Yine İbn Abbâs, Ashab-ı Kehf hakkında geçen "Biz onların haberlerini hak ile anlatıyoruz"³⁴ ifadesindeki hak kelimesini de "Kur'an" ile açıklamaktadır. Buna göre âyetin anlamı, "Biz onların haberlerini sana Kur'an ile anlatıyoruz," şeklindedir.³⁵ Bu nedenle "hak" kelimesini İmam Mâtürîdî'nin ifade ettiği gibi, "haberde doğruluk" şeklinde anlamak gerekmektedir.³⁶

³⁰ Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn 'Abbâs*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 237.

³¹ Âl-i İmrân, 3/ 62.

³² el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, 63.

³³ Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, 2/324.

³⁴ Kehf, 18/13.

³⁵ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 309.

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, 9:21.

Diğer taraftan Halefullah'ın, Zülkarneyn ile ilgili Kur'an'da geçen "güneşin denizde batması" şeklindeki hissî tasavvuru yaşamış tarihsel şahsiyetlerin başından geçen gerçek hâdiselerle kıyas yapması³⁷ kıyas mantığına aykırıdır. O buradaki gerçek dışılıktan yola çıkarak Kur'an'da yaşanmış gerçek hâdiselerin de gerçek dışı olabileceğini, zira bu kıssaların ibret alma maksadıyla anlatılan edebi anlatımlar olduğunu ileri sürmektedir. Halbuki Kur'an'ın, daha önce kimsenin bilmediğini ifade ettiği bazı kıssalardaki hususları yaşamış şekliyle anlatmakta olduğunu vurgulamış olması önemlidir. Dolayısıyla onun kıssaların salt edebi anlatımlar olduklarına ilişkin görüşü bir varsayımdan öteye geçmemektedir. Bu nedenle ister daha önce Araplar tarafından bilinsin isterse de Allah tarafından Hz. Peygamber'e ilk olarak gaybî bir bilgi olarak vahyedilsin, temsili oldukları bir karineye dayanmayan kıssaları vaki haberler olarak görmek daha isabetlidir. Zira ifk hâdisesi ve vahyin kesilmesi gibi çok ihtiyaç duyduğu durumlarda vahiy alamayan Hz. Peygamber'i, bazı modernist yazarların ileri sürdükleri gibi adeta vahyin kaynağı olarak tasavvur edebilmeyi temellendirmek imkansızdır. Çünkü onun bu durumlarda dahi vahiy konusunda ne kadar çaresiz kaldığı açıktır. Bu can sıkıcı durumlarla bir kaç kez yüz yüze kalan Hz. Peygamber'in, bir çok yerde de Allah tarafından uyarıldığını ve adeta tehdit edildiğini de görmekteyiz.³⁸ Bu nedenle Hz. Peygamber'in Kur'an kıssalarını kaynak olarak anonim hafızadan derleyerek vahiy diye yazdırdığı manasına gelen tezler ikna edici olmaktan uzaktır. Zira Kur'an'da anlatılan kıssalar, vahiy yoluyla dönem insanları tarafından bilinen ve bilinmeyen kısımlarıyla birlikte yeniden anlatıldığında, bununla salt haberin ötesine geçilerek Kur'an'ın kendine has anlam dünyası içerisinde yeni bir inşa gerçekleştirilmektedir. Kur'an'ın anlam dünyası içerisinde kıssalar, tarihsel haberlerden daha çok, inşa edilmekte olan dini değerlerin açıklanmasının misalleri ve bu değerlerin üzerine oturduğu temelleri olarak yer almaktadırlar.

Aslında konumuz kıssaların tarihi mi ya da temsili mi olduğunu araştırmak değildir. Kıssaların tarihsel okunuşu ile edebi okunuşunu tartışmak da değildir. Zaten bu konuyu araştırarak tartışan

³⁷ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 72-73.

³⁸ Mesut Okumuş, "Kalam-ı İlâhî Oluşunun Kanıtı Olarak Hz. Peygamber'e Yönelik Uyarı ve Tehditler", *İslâmi İlimler Dergisi* 1 (Bahar 2006): 21-49.

pek çok çalışma mevcuttur.³⁹ Fakat burada bu konuya temas edilmesinin nedeni, Kur'an kıssaları ile Hz. Peygamber'in sıreti arasındaki yakın ilişkiyi vurgulamak ve tefsir faaliyeti açısından kıssaların konumunu doğru tayin etmektir. Bunun için kıssaları, insanların öğüt ve ibret almalarını sağlamaya matuf kıssalar ve Hz. Peygamber'i desteklemek için inzal edilen kıssalar şeklinde kabaca ikiye ayırmak gerekir.

Eğer kıssa anlatımındaki maksat muhatap kimselerin ibret ve öğüt almaları ise bu durumda yaşanmış olaylar dışında, temsili anlatımlar, darb-ı meseller de maksat için kâfi gelebilir. Fakat maksat, kavminin onunla alay ederek aşağılaması, yalancılıkla suçlaması, bazı etkili kimselerin sözlü ya da fiili şiddet yoluna baş vurmaları ve hatta suikast düzenleyerek onu ortadan kaldırmaları durumunda Hz. Peygamber'i teskin etmek, korkularını gidererek davetini ve bir ümmet inşa etme faaliyetini sürdürmesini sağlamak ise onu darb-ı mesellerle, örnek temsili anlatımlarla teskin etmeye çalışmak maksada kâfi gelmez. Zira gerçek olanın karşılığı gerçek dışı olan değildir. Mesela bahçe sahipleri kıssası⁴⁰ temsili bir kıssadır ve bu anlatımdaki maksadın öğüt ve ibret almak olduğu açıktır. Fakat Halefullah'ın da örneklerle üzerinde durduğu gibi bazı kıssalar, hatta çoğu, zorlandığı durumlarda Hz. Peygamberi desteklemek için anlatılmışlardır. Bunun için aynı misyonla gönderilen geçmiş peygamberlerin hayatlarından, onun yaşamakta olduğu bir olayın benzerini anlatan kesitler sunulmaktadır.⁴¹ Ölümle burun buruna yaşadığı için desteğe ihtiyaç duyan peygamberi yaşanmamış gerçek dışı hikaye ve darb-ı mesellerle tatmin etmek mümkün olmaz. Zira gerçek hayatın karşılığı hikaye değildir. Dolayısıyla bu kabilden kıssaları, gerçekten yaşanmış olaylardan anlatılan kesitler ve gerçek vaki hadiseler diye görmek gerekir. Kanaatimizce Halefullah ve benzer görüşe sahip araştırmacıların gözden kaçırdıkları nokta budur.

³⁹ Bk. İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri Tahlili, Mahiyeti, Hikmeti, Belâgati, Tekrar Sebebi* (İstanbul: Otto Yayınları, 1994); Şehmus Demir, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003); Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* (İstanbul: Kuramer, 2016); Bahattin Dartma, "Arkeolojik Veriler Bağlamında Kur'an Kıssalarının Fiilen Gerçekleşmemiş Hadiseler Olduklarına Dair", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 18 (Ağustos-Ekim 2003), 163-176.

⁴⁰ Kalem, 68/17-31.

⁴¹ Bk. Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 400-417.

Bu bakımdan Hz. Peygamberi desteklemek bağlamında anlatılan geçmiş peygamber kıssalarının aynı zamanda Hz. Peygamber'in kıssası olduğunu hesaba katmak ve bu kıssaların mahiyetlerini ve konumlarını doğru tespit etmek, kıssa tefsirleriyle peygamber sîreti arasındaki ilişki açısından son derece önemlidir.

V. Kureyş'in Hz. Peygamber'e İtirazının Temel Nedeni

Kur'an'dan ve tarihsel verilerden anlaşılan o ki inanmayan Mekkelilerin Hz. Muhammed'e itirazı, onun peygamberlik iddiasına idi; yoksa Allah'ın bir topluma peygamber göndermesine değildi. Mekkelilerin özellikle de Kureyş'in dine sadakatle bağlı olmakla övünen bir toplum olmaları, onların nübüvvet inancına bağlı olduklarını göstermektedir. Başka bir çalışmada⁴² gösterilmeye çalışıldığı gibi onlar kendilerini diğer tüm Araplardan daha dindar, ataları İbrahim'in dininin temsilcileri, hizmetçileri, Allah'ın yakınları, milleti, komşuları, dininin koruyucuları ve harem ehli olmak gibi ayrıcalıklara sahip kimseler anlamında hums ehli diye isimlendiriyorlardı. Buna göre Câhiliye geleneği de aslında Câhiliye dini, yani Hz. İbrâhîm'in dini idi. Dolayısıyla her ne kadar zaman içerisinde çeşitli tahrifata uğramışsa da Câhiliye dininin ve geleneksel şiarlarının zemininde ilahi din yer almaktaydı. Yüce Allah'ın, bunlardan değiştirilmesi gerekenlerin dışında kalan dinî kuralların Hz. Peygamber tarafından değiştirilmesine veya Müslümanlarca ihlal edilmesine müsaade etmemesinin nedeni de bu olmalıdır. Bu bakımdan peygamberler geleneğinin içerisindeki Arapların nübüvvetine yabancı oldukları düşünülemez. Onlar nübüvvetine inanıyor fakat Hz. Peygamber'e "sen peygamber değilsin" diye itiraz ediyorlardı. Hatta Kur'an'da kendi içlerinden bir peygamberin çıkacağı beklentisi içerisinde oldukları da söylenebilir.⁴³

Kureyş kabilesinin kendilerini Ahmesi diye tesmiye etmiş olmaları, Hz. Peygamber'i de bu gelenek içerisinde ele almayı gerektirir. Nitekim Taberî'den geçen bir rivâyette Hz. Peygamber, "ben de

⁴² Şevket Kotan, "Câhiliye Arap Dini: Ahmesilik", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu* (İstanbul, 1-3 Temmuz 2011), ed. Mevlüt Güngör (İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2011), 177-197.

⁴³ Bk. Şevket Kotan, "Câhiliye Araplarında Nübüvvet İnancı Kur'an Merkezli Bir Çalışma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20, sy. 1 (Mart 2020): 95-127.

Ahmesiyim” demiştir.⁴⁴ Bu nedenle Hz. Peygamber, vahiy gelmedikçe Kureyş’e ait dini geleneği değiştirmiyordu. Fakat Kur’an’a da yansıyan, evlere kapıları yerine arkadan girmeleri, Hac’da Arafat’a gitmemeleri, harem bölgesinden dışarı çıkmamaları, çıplak tavaf gibi bu geleneğe dair bir çok uygulamanın kaldırılması ise bunların sonradan ihdas edilen bid’atlar olmaları sebebiyledir.⁴⁵

İlk vahye ilişkin haberlere bakıldığında, Hz. Peygamber’in kendisi hakkında peygamberlik beklentisi içerisinde olmadığı görülmektedir. Hz. Hafice ile aralarında geçen konuşmalara bakılırsa ilk vahiyden sonra adeta bir şok hali yaşamaktadır. Hatta Hz. Hatice’nin onun peygamberliğine kendisinden önce inandığı da söylenebilir. Dolayısıyla risâlet vazifesi, Kureyş’in ileri gelenlerinden olmamakla birlikte emin, ibadet ve tahannüse çokça önem veren bir şahsiyet olarak bilinen Hz. Muhammed’e büyük bir ikram olarak verilmiştir.

Buna karşılık Kureyş’in ileri gelenleri açısından Hz. Muhammed’in peygamberlik iddiası kabul edilecek bir durum değildi. İleri gelenlerden veya insan üstü niteliğe sahip bir şahsiyet olmadığı halde nasıl böyle büyük bir iddiada bulunabilirdi? Olsa olsa o bir deli (mecnun) olabilirdi; çünkü böyle delice bir iddiayı Mekke ortamında ileri sürmek akli başında bir kişinin yapacağı şey değildi. Bu nedenle de Hz. Peygamber’i deli, cinlenmiş diye itham etmişlerdi.⁴⁶

Şüphesiz ki risâletin selameti, ancak Hz. Peygamber’in şahsına yönelik itibarsızlaştırmanın boşa çıkarılması ile mümkün olacaktır. Bunun için Yüce Allah, Hz. Peygamber’in kendisi tarafından seçildiğini teyit etmek ve onların itibarsızlaştırma çabalarını boşa çıkarmak için onu vahiyle destekliyordu. Peygamberini desteklemek için indirdiği sûrelerden biri olan Tekvîr sûresinde Yüce Allah, girişte kıyametin kopması esnasında meydana gelecek olan korkunç tabloyu tasvir ederek muarızların akıllarını başlarına toplamalarını tembihlemiş ve yemin ederek Hz. Peygamber’in risâletini teyit etmiştir. Sûrenin 15-28. âyetlerini, tarihsel arka plan ve ilk dönem tefsirlerine dayanarak meâlini aktarırsak vaziyet daha iyi anlaşılacaktır.

⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/284-285.

⁴⁵ Süheyla Nurduhan, *Hums Araplarında Allah İnancı ve Dîni Hayat* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 83-92.

⁴⁶ Kalem, 68/51.

Yörüngelerinde akıp giderek doğan ve gündüz batıp gece gö-rünen yıldızlara andolsun! Kararmakta olan geceye andolsun! Ağarmakta olan sabaha andolsun ki, O Kur'an gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, bir elçinin sözüdür. (Elçi) orada saygın ve güvenilirdir. Beraber yaşadığınız arkadaşınız kesinlikle mecnun değildir."⁴⁷

Özellikle sonra gelen bir ayette "Öyleyse nereye gidiyorsunuz, ne yaptığının farkında mısınız" manasına gelen soru, taaccüp yanında bir hatırlatmayı da içeriyor: Hani kendinizi Allah'ın milleti diye görüyorsunuz; o halde Allah'ın elçisinin yanında olmanız gerekmez mi?

Burada kritik nokta, Kureyş'in Kur'an'a yansıyan itiraz noktasının doğru tespit edilmesidir. Aksi takdirde ilgili âyetler yanında Hz. Peygamber'in davranışları, kavminin durumu ve onların muhtelif tepkileri yanlış yorumlanacaktır. Bu da kaçınılmaz olarak sîret tasavvuruna etki edecektir.

VI. Risâletin Zorluklarında Hz. Peygamber

Duhâ ve İnşirâh sûresi, Hz. Peygamber'in hem gençlik dönemine hem de tevhid mücadelesinde yüz yüze geldiği sıkıntılara ışık tutarak o aşamada Hz. Peygamber'in durumunu tasvir etmektedir. Taberî'de (ö. 310/923) geçen bir rivâyete göre Fecr sûresinin inişinden sonra, öncekine nispetle daha kısa bir süre vahiy kesilmiş, müşrikler de bu durumu kullanarak Hz. Peygamber'e, "Herhalde rabbin sana darıldı ve seni terk etti" demişlerdi. İşte bu süre Hz. Peygamber'in bundan ötürü duyduğu üzüntü üzerine inmiştir.⁴⁸

Konuyla ilgili başka rivâyetler de vardır. Bunlardan birine göre ilk vahiyler olan Alâk ve Müddessir sûrelerinin baştaki âyetlerinden sonra uzunca bir süre vahiy kesilmiş, tekrar başladığında ise Duhâ sûresi nâzil olmuştur. Diğer bir rivâyete göre ise Necm sûresinde kendisinden söz edilen Cebrâil'i bütün azametiyle görme ve ona iyice yaklaşma sonucu Hz. Peygamber'de oluşan heyecan ve sarıntı yatışsın diye bir süre vahiy kesilmiş, sonra da Duhâ sûresi nâzil olmuştur. Ne var ki vahyin bazen kesilerek araya fâsılların girmesi her seferinde putperest muhaliflerin dedikodu yapmalarına vesile olmuş, bunun üzerine Allah da resûlünü teselli etmiştir.⁴⁹ Resûlünü

⁴⁷ Tekvîr 81/15-28.

⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/486-487.

⁴⁹ Bk. Karaman ve diğ., *Kur'an Yolu*, 5/639-640.

teselli ederken ona geçmişini de hatırlatarak şu ana dek nasıl ki yanında olmuşsa, bundan sonra da yanında olacağını teyit etmiştir. İşte bu vesileyle Kur'an, Duhâ sûresinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in sîretinin hem o anına hem de risâlet öncesi geçmişine ışık tutmaktadır.⁵⁰

Duhâ sûresinde üzerinde durulması gereken en önemli nokta, sûrede yer alan "seni "dall" olarak bulup da hidâyete erdirmemi?" âyetinin tefsirine yansıyan, Hz. Peygamber'in risâlet öncesindeki dini durumudur. Acaba o da kavmi gibi şirk koşuyor, putlara mı tapıyordu? Her ne kadar onun kavminin dini üzerinde olup şirk koştuğuna ilişkin bazı fikirler varsa da bunlar temelsiz görünmektedirler. Nitekim İbn Abbâs bu âyeti, "seni yolunu şaşırmış bir kavmin içerisinde yaşarken bulup ta sana nübüvvet vererek yol göstermedik mi?" şeklinde tefsir etmiştir. Bu da âyetin, şirk içerisinde iken hidâyete kavuşturulduğu şeklinde anlaşılmasının isabetli olmadığını göstermektedir.⁵¹ Gerçi bu yaklaşıma Şûra sûresinde geçen, "Sen daha önce kitap nedir iman nedir bilmezdin"⁵² âyetinin manasına aykırı olduğu söylenerek itiraz edilebilir. Çünkü bu âyetin zahirine göre Hz. Peygamber risâletten önce kitap ve iman bilincine sahip değildi. Fakat bu, söz konusu iki kavram bilinen sabit anlamlarına göre düşünüldüğünde böyledir. Halbuki İbn Abbâs'tan gelen görüşe göre, bu ayetteki kitaptan kasıt Kur'an, imandan kasıt ise tevhide davettir.⁵³ Dolayısıyla âyet böyle anlaşıldığında, Hz. Peygamber'in vahiy almadan önce genelde kitap ve iman hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte, özelde kendisine vahyolunan Kur'an ve tevhit inancına davet hakkında bilgisi olmadığını ifade etmektedir.

Gerek Kur'an âyetlerinin tamamından ortaya çıkan sonuç, gerekse de ilgili tarihsel veriler incelendiğinde daha önce de geçtiği gibi, Hz. Peygamber'in risâlet öncesinde de muvahhid oldu anlaşılmaktadır. Nitekim Suyûtî'de (ö. 911/1505) geçen bir rivayet, risâlet öncesinde Hz. Peygamber'in, küfür olduğunu bilerek asla putlara tapmadığını ve içki içmediğini bildirmektedir.⁵⁴

⁵⁰ Duhâ, 93/1-11.

⁵¹ el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 651.

⁵² Şûrâ, 42/52.

⁵³ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 517.

⁵⁴ Celalüddin Abdurrahmân Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî (Kahire: y.y., 2003), 13/183.

Müfessirlerin çoğunluğunun yorumuna göre de bu âyette Hz. Muhammed'in risâletten sonraki dönemiyle önceki dönemi arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. O, peygamber olmadan önce de başta putperestlik olmak üzere kendi toplumunda hâkim olan inanç ve yaşayışın yanlışlığını, insana yakışmadığını görüyor ve bu vaziyete üzülüyordu. Fakat kavminin bundan nasıl kurtulacağını da bilmiyordu. Âyetteki deyimle bu konuda "yol bilmez bir halde" idi. İşte yüce Allah vahiyle yolunu aydınlatmış, nasıl bir yol takip edeceğini öğretmiştir.⁵⁵

İnşirâh sûresi de Hz. Peygamber'in hem gençlik dönemini hem de tebliğin ilk aşamalarında maruz kaldığı sıkıntıların yaşandığı bir aşamayı tasvir etmektedir. Hz. Peygamber hakkında geç dönemlerde ortaya çıktığı anlaşılan beşer üstü tasvirlerle dayanan bazı efsanevi anlatımlara göre⁵⁶ Cebrâil gençliğinde Hz. Peygamber'in göğsünü yararak kalbini çıkarıp zemzem suyu ile yıkamıştır. Buna göre sûrede geçen şerh-i sadr, bu olaya işaret etmektedir. Halbuki bu anlatıların aksine erken dönem tefsirlerinde kalbin inşirahı, kalbe genişlik verilmesi ve feraha kavuşturulmasıdır.⁵⁷

Nitekim "Senin kalbini açıp genişletmedik mi?"⁵⁸ âyetindeki "şerh-i sadr" kavramını Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) de kalbin ilahi bir nur ile Allah tarafından bir huzur, sükûnet, ve rahatlık ile genişletilmesi şeklinde açıklamıştır.⁵⁹ Bu bakımdan Hz. Peygamber'in kalbinin açılıp genişletilmesi ifadesini, "Allah'ın kalbini İslama açtığı kimse Rabbinden bir nur üzerinde değil midir?"⁶⁰ şeklindeki âyeti de dikkate alarak anlamak daha uygun olur. Ayrıca bazı müfessirler bunu, ona indirilen vahiy anlaması, koruması ve peygamberlik görevini yerine getirebilmesi için kendisine verilmiş olan zihin açıklığı ve mâneviyat yüksekliği gibi mânalarla da açıklamışlardır. Kimi müfessirler ise Duhâ sûresinin devamı mahiyetinde olan bu âyetlerde, bir süre ara verilen vahyin yeniden

⁵⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/519-522.

⁵⁶ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi'l-tefsir bi'l-me'sûr*, 15/496.

⁵⁷ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 651.

⁵⁸ İnşirâh, 94/ 1.

⁵⁹ Bk. Ebu'l-Kâsım Hüseyin er-Râğıb el-İsfahânî, "Şrh", *el-Mufredât fi ğarîbi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991), 449.

⁶⁰ Zümer, 39/12.

başlamasıyla Hz. Peygamber'in mâneviyatının yükseltildiğine değinildiği kanaatindedirler."⁶¹ Örneğin Nesefî (ö. 710/1310), *şerh-i sadrı*, kendisine ilim ve hikmet verilmesi, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ise kalbinin ilim ve hikmetle doldurulması olarak tefsir etmiştir.⁶²

Görüldüğü gibi bu aşamada Duhâ ve İnşirâh sûreleri, sıkıntılar karşısında Hz. Peygamberi teselli etmekte, eğitmekte, onu peygamber olarak seçildiğine ikna etmekte ve sınırlarını çizmektedir. Bu nedenle sîret hâdiselerinin Kur'an'ın mihrinde ele alınması, Kur'an'ın isabetle anlaşılması yanında gerçekçi bir peygamber sîreti ortaya çıkaracaktır. Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacak bir sîret tasavvurunun inşa edilmesi de ancak âyet-sîret diyalektiği ile mümkün olacaktır. Bunun için arka plan verilerinin iyi analiz edilmesi ve âyetlerle uyumlu olmasını esas almak gerekir. Hz. Peygamberin sîreti için de Kur'an esas alınmakla birlikte sîret/sünnet ile ilgili ikinci derecedeki kaynaklara müracaat edilmeli, sîret de bu diyalektikte inşa edilmelidir. Burada Hz. Peygamber'in '*Yaşayan Kur'an*' olarak tanımlanması temel zemini teşkil etmelidir.⁶³

VII. Hz. Peygamber'in Kavmine Yaklaşımı

Kur'an'ın nüzûl sırası takip edildiğinde Hz. Peygamber'in, risâlet vazifesine başlarken muhataplarına kendi toplumunun bir ferdi ve onlardan biri olarak yaklaştığı görülmektedir. Kendilerine yanlışlıklarını hatırlatan ve onları doğru yola geri çağırın bir davetçi olarak, onlarla kucaklayıcı bir üslûpla konuşmuştur. Nitekim inzar emrinin sonra onları Ebû Kubey's tepesinde toplayarak yaptığı konuşmada nasıl içten, samimi ve müşfik ifadeler kullandığı sabittir. Buna karşılık Mekke'nin inkârcı ileri gelenleri, 'bu iş sana mı kaldı' dercesine onu hafife alarak önemsememişlerdi. Zira ara sıra böyle kişilerin ortaya çıkmaları karşılaştıkları bir durumdu. Hz. Peygamber'i ciddiye almadıkları gibi daha ileri giderek onun hakkında yakışık-sız vasıflandırmalarda bulunuyorlardı. Özellikle vahyin kaynağına itiraz ediyor, vahiy almayıp uydurduğunu veya beşerî bir kaynaktan aldığını dile getiriyorlardı. İşte Necm sûresinde geçen âyetlerdeki detaylar böyle bir atmosfer nedeniyledir.

⁶¹ Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5:643-644.

⁶² Ebû'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevî, (Beyrut: y.y., 1998), 3:656.

⁶³ Âdem Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", *İstem* 8, sy. 16 (2010): 17.

Âyet âyet inen Kur'an'a andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O, nefsinin arzusu ile konuşmuyor. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine indirilen bir vahiydir. (Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem (Cibrîl) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslı sûretine girip) doğruldu. Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygamber'e olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu. Böylece Allah kuluna vahy edeceğini vahy etti. Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı. (Böyleken siz) gördüğü şey hakkında mı onunla tartışıyorsunuz.⁶⁴

Vahiy meleğinin böyle canlı bir tasvirinin yapılmış olması, Hz. Muhammed'in Allah'tan vahiy alan bir nebi olduğuna onları ikna etmek içindi. Bu âyetlerde, Allah bizzat yemin ediyor, onun vahiy aldığına kefil oluyordu. Fakat Kureyş'in ileri gelenleri inanacaklarına bu sefer işin ciddi olduğunu anlayarak tedbir alma yolunu seçtiler. Bazı kimselerin bu davete katılarak bir cemaat oluşturduklarını fark ettiklerinde ise işi daha ciddiye alıp Hz. Peygamber'le mücadele ederek davetini başarısız kılmaya çalıştılar. Hatta daha ileri giderek Hâşimoğullarından olmasına rağmen ona şiddet uygulamaya başladılar. İşte Alak sûresinde Hz. Peygamber'e yönelik şiddetin Kur'an'a yansması böyle bir aşamada gerçekleşmiştir.⁶⁵

Müfessirlerin çoğunluğu "Görmedin mi (gördün değil mi) namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni?" şeklindeki 6. âyette kınanan insanın Ebû Cehîl olduğu görüşündedir. Rivâyete göre o, "Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun, Muhammed'i namaz kılarken görürsem mutlaka ensesine basıp yüzünü toprağa sürteceğim" diyerek onun Kabe'de namaz kılmaktan engelleyeceğini söylemişti. Hz. Peygamber'i namaz kılarken gördüğünde sözünü yerine getirmek isteyince hemen geri döndüğü ve korkmuş gibi elleriyle kendini korumaya çalıştığı görülmüştü. Niçin böyle tuhaf hareketler yaptığı sorulunca, "Benimle onun arasında ateşten bir hendek, korkunç bir varlık ve bazı kanatlı şeyler meydana geldi" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in, "eğer bana yaklaşırdı melekler onu kapıp parça parça edeceklerdi," buyurduğu ve bu olay üzerine sûrenin ikinci kısmının indirildiği de rivâyet edilmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Necm, 53/1-18.

⁶⁵ Alak, 96/9-19.

⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24:538; Suyûtî, *Dürri'l-mensûr*, 15:529.

Zikri geçen olayla ilgili rivâyetin tahlile muhtaç olmasının yanı sıra, 'Alak sûresinin aktarılan bu kısacık bölümü, bütün risâlet vakasını özetlemekte ve Hz. Peygamber'in sîretinin temel taşlarını ortaya koymaktadır. Burada Hz. Peygamber, risâleti, hakkı ve ahlâkı; Ebû Cehîl ise şirki, tekebbürü ve haktan sapmayı temsil etmektedir. Bununla birlikte Ebû Cehîl, kendilerinin ilahi dinin temsilcileri ve samimi bağlıları olduklarını iddia etmekteydi.

Ebû'l-Hakem lakabıyla bilinen Ebû Cehîl, Kureyş içerisinde seçkin bir konuma sahipti. Lakabından da anlaşıldığı gibi hakem konumundaydı. Çünkü bilgi, beceri ve hikmet sahibi olarak öne çıkmıştı. Öyle ki daha on sekiz yaşında iken *Dâru'n-Nedve'*ye üye seçilmişti. Kendi açısından dininin ve devletinin geleceği için sorumluluk üstlenerek bu tehlikeli hareketi bertaraf etmeye çalışıyordu. Dini ve davası için canını verdiği bile, hala Hz. Peygamber'in Allah tarafından seçilmiş bir peygamber olduğuna inanmamıştı. Ama dikkatle edilirse sûrede geçen namaz, hidâyet ve takva gibi kavramların Ebû Cehîl için önemli kavramlardır. Zira o, Bedir harbinde iki taraf karşı karşıya geldiklerinde, "Ey Allahım! İki gruptan hangisi doğru yoldaysa, senin katında faziletliyse ve senin katında en hayırlıysa ona yardım et" diye dua eden kişiydi.⁶⁷

İşte Ebû Cehîl ve diğer inkarcılara bu açıdan bakılırsa, ilgili âyetler yanında benzer âyet ve sûrelerin nâzil oldukları atmosfer doğru kavranabilir ve bunların anlamları hakkında isabet edilebilir. Nitekim Bedir harbindeki duasına bakıldığında *dinsiz ve Allah düşmanı* bir Ebû Cehîl tiplemesinin çok da yerine oturmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in muarızlarını ve Kur'an'ın onlara tepkisini anlamak mümkün olmaz. Ayrıca Kur'an'ın Müşrikler hakkında sert tonda ifadeler kullanmasının sebebinin, muhalefette aşırı giden Ebû Cehîl ve benzeri mele mütref takımı olduklarını unutmamak gerekir. Bu nitelermelerde muhataplar da umum yerine böyle kimselerdir.

VIII. Kur'an, Sîret, Sünnet ve Ahlâk

Hz. Peygamber'in sîreti ile Kur'an tefsirinin en girift noktasının onun ahlâkı ve sünnetinde tebarüz ettiğini söylemek yanlış olmaz. Ahlâk kavramı, fitrata uygunluk şeklinde tanımlanırsa ilahî adale-

⁶⁷ Suyûtî, *Dürü'l-mensûr*, 7:78

tin ahlâkî bir hayat tarzı olarak gerçekleşmesi manasına gelir. Nitekim Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber'in ahlâkî sorulduğunda o, "Siz Kur'an okumuyor musunuz? Onun ahlâkî Kur'an'dı" cevabını vermiştir.⁶⁸ Onun ahlâkının/fitratının Kur'an'daki izdüşümü ise "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin,"⁶⁹ âyetidir. Mekke'nin ilk zamanlarında inen bir âyette Hz. Peygamber'in böyle tasvir edilmesinde, onun risâlet öncesi ahlâkına da bir atıf olduğu düşünülecek olursa Kur'an'ın çizdiği ahlâkî çerçevenin aynı zamanda Hz. Peygamber'in sîretine denk düştüğü görülür.

Şâyet Hz. Peygamber kendisine çizilen sınırların dışına çıkamamışsa ve onun ahlâkî da Kur'an diye tanımlanmışsa, işte burada Kur'an, sîret, sünnet ve ahlâkın bir araya geldikleri kritik bir nokta ortaya çıkmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in sîretinin, Kur'an ahlâkının Hz. Peygamber'in şahsında bir hayat tarzı olarak şekillenmesinden ibaret olduğu kabul edilirse burada tefsir için alternatifi olmayan bir yol haritası beliriyor: Buna göre büyük ölçüde sîret ve bütün olarak sünnet, Kur'an'ın tefsiridir. Çünkü Hz. Peygamber'in Kur'an ile şekillenen ahlâkî ve sîreti, aynı zamanda onun söz, sükût ve uygulamalarıyla şekillenen sünnetidir. Bu bakımdan peygamberin sünneti de Kur'an'ın uygulamalı tefsiri konumundadır. Nitekim "İslam geleneğinde müfessirler, muhaddisler ve fukaha, Kur'an-Sünnet bütünlüğü ve bunların şer'i delillerin ilk iki sırasında yer alışı konusunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber'in Sünnetinin umûmi manada Kur'an'ın tefsiri olduğu ve Sünnet'in Kur'an'ı tefsir etmedeki meşruiyeti ve gerekliliği konusunda da kadim Ehl-i Sünnet uleması arasında icma hasıl olmuştur."⁷⁰

İşte görülen o ki Kur'an tefsiri sîretin verilerine ne kadar ihtiyaç duyuyorsa, Kur'an'ın ruhuna uygun bir sîretin teşekkülü de aynı şekilde Kur'an'a ve onun tefsiri ile ilişkili olarak gelişen usûl esaslarına ihtiyaç duyar.

Sonuç

Bu çalışmada, ilgili örneklere bakıldığında Kur'an'ın muhtevasının büyük ölçüde Hz. Peygamber'in sîretiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Sahih bir sîret yazımı için gerçekçi bir peygamber tasavvuru

⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13:150-151.

⁶⁹ Kalem, 68/34.

⁷⁰ Mesut Okumuş, *Hadis-Sünnet-Tefsir İlişkisi, İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet* (İstanbul: Kuramer, 2020), 331.

ve Kur'an'ın mihver olması gerekmektedir. Zira Kur'an ile sîret arasında sıkı bir bağın olduğu görülmekte ve Kur'an'ın ekseriyetinin, belki de tamamının onun sîretinin vahye yansımaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'da geçen günlük hâdiselere dair âyetlerden kıssa âyetlerine kadar, bütün Kur'an'ın onun sîreti çerçevesinde okunması iktiza etmektedir. Buna göre her tefsir çalışması, aynı zamanda büyük ölçüde bir sîret çalışmasıdır. İşte bu husus, onun sîretine ilişkin tarihsel arka planı ele almadan ve diyalektik bir süreç işletmeden sağlıklı bir tefsir çalışmasının ve Kur'an'ın atmosferine giriş yapmanın mümkün olmayacağını göstermektedir. Diğer taraftan Kur'an, Hz. Peygamber'in sünnet ve sîreti yanında değer ifade eden ahlâk ve adalet gibi kavramların birlikte ele alınması, geniş çerçevenin görülebilmesini ve dolayısıyla bütüncül bir tasavvurun teşekkülünü sağlayacaktır. Kur'an'ın tefsirinde bu bütüncül tasavvur son derece ehemmiyet arz etmektedir.

Bütüncül bir tasavvurun teşekkülü için Kur'an'ın nüzü'l ortamını aydınlatan tarihsel verilerden istifade etmek kaçınılmaz olmakla birlikte, bu verilerin son derece dikkatli kullanılması elzemdir. Zira süreç içerisinde çeşitli tarihsel nedenlerle ortaya çıktıkları anlaşılan gerçekçi olmayan peygamber tasavvurlarına ilişkin anlatımlarla karışan tarihsel rivâyetlerin titizlikle ele alınmaması, yanlış bir sîret tasavvuruna neden olacaktır. Efsanevi bir peygamber tasavvuru ve sîret edebiyatı ise Kur'an'ın anlaşılmasını zorlaştırır. Bu bakımdan Kur'an'ın tefsiri için gerçekçi bir sîret anlayışına, gerçekçi bir sîret anlayışı için de Kur'an'ın rehberliğine ihtiyaç vardır. Zira İslam risâletinde Hz. Peygamber'in rolü, bir aracı elçi olmasının çok ötesindedir. Kanaatimizce Kur'an tefsirinin üzerine oturacağı sağlam bir epistemolojik temel için bu hususlar kaçınılmaz düzeydedir. Bununla birlikte sağlam epistemolojik bir temel inşa etmenin, Kur'an'ın nesnel manasını temin eden bir yöntem geliştirmek amacıyla matuf olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Zira böyle bir zemine dayanan bir yöntemin nesnel manayı temin edeceğini ileri sürmek naif bir iddia olur.

Kaynakça

- Apak, Adem. "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi". *İstem* 8, sy. 16 (2010): 9-18.
- Ay, Mahmut. *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak*. Hz. Musa Örneği. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

- Balcı, İsrâfil. "Sorunlu Mirasımız Siyer Yazıcılığı ve Siyer Algımız". *Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğler Kitabı* (İstanbul: 2016), 85-101.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 cilt. İstanbul: Mektebetu'l-İslâmî, 1979.
- Cevâd Ali. *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kable'l-Islâm*. 20 cilt. Bağdat: y.y., 1993.
- Coşkun, Muhammed. "Tefsir-Siyer İlişkisinin Tarihsel ve Kuramsal Problemleri: "Tefsir" Tanımları Çerçevesinde Sîret-Nüzûl İlişkisinin Hermenötiği". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (Ocak-Haziran 2019): 253-265.
- Coşkun, Muhammed. *Kur'an Yorumunda Nüzûl-Sîret İlişkisi*. İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2014.
- Dartma, Bahattin. "Arkeolojik Veriler Bağlamında Kur'an Kıssalarının Fiilen Gerçekleşmemiş Hadiseler Olduklarına Dair". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 18 (Ağustos-Ekim 2003), 163-176.
- Demir, Şehmus. *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*. İstanbul: Beyan, 2003.
- Demirci, Mustafa. "Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Hayatının Anlatımına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Sîret Sempozyumu, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı* (Ankara: 2010), 381-407.
- Fayda, Mustafa. "Siyer ve Türkiye'de Siyer Yazıcılığı Meselesi". *Sîret Sempozyumu, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı* (Ankara: 2010), 23-33.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn 'Abbâs*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Güler, Büşra Nur. "Sîret-Nüzûl İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşında Meleklerin Yardımı Meselesi". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 3, sy. 1 (2017): 43-74.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *Kur'an'da Anlatım Sanatı*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dîmeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 9 cilt. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selame. B.y.: Riyad, 1999.
- Karaman, Hayrettin ve diğ. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 cilt. Ankara: DİB, 2008.
- Kotan, Şevket. "Câhiliye Arap Dini: Ahmesilik". *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu* (İstanbul: 1-3 Temmuz 2011), ed. Mevlüt Güngör. 177-197. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2011.
- Kotan, Şevket. "Câhiliye Araplarında Nübüvvet İnanç Kur'an Merkezli Bir Çalışma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20, sy. 1 (Mart 2020): 95-127.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 17 cilt. thk. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali. *Murûcu'z-zeheb ve me'adinu'l-cevher*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1973.

- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 cilt. Beyrut: Müesse-setu't-Tarîhu'l-Arabî, 2002.
- Müslim, İbn el-Haccâc en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Ebû'l-Fazl ed-Dimyâtî. 5 cilt. B.y.: Dâru'l-Beyânî'l-Arab, 2006.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 cilt. thk. Yusuf Ali Bedevî. Beyrut: y.y., 1998.
- Nurduhan, Süheyla. *Hums Araplarında Allah İnancı ve Dîni Hayat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Okumuş, Mesut. "Kelam-ı İlâhi Oluşunun Kanıtı Olarak Hz. Peygamber'e Yönelik Uyarı ve Tehditler". *İslâmi İlimler Dergisi* 1 (Bahar 2006): 21-49.
- Okumuş, Mesut. *Hadis-Sünnet-Tefsir İlişkisi, İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*. İstanbul: Kuramer, 2020.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin. *el-Mufredât fi ğarîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991.
- Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi ulûmi'l- Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1977.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahmân Ebî Bekr. *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*. 8 cilt. thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî. Kahire: y.y., 2003.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahmân Ebî Bekr. *Kifâyetu't-tâlibi'l-lebîb fi hasâisi'l-Habîb, (El-Hasâisu'l-Kübra)*. thk. Muhammed Halîl Herrâs. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, ts.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri Tahlili, Mahiyeti, Hikmeti, Belagati, Tekrar Sebebi*. İstanbul: Otto Yayınları, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *el-Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. 26 cilt. thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 9 cilt. İstanbul: Şura-Çelik Yayınları, ts.